

Naise ja jõe suhted Leida Kibuvitsa romaanis „Soomustüdruk“

Elle-Mari Talivee

Teesid: Artiklis küsin, kuidas Leida Kibuvits on romaanis „Soomustüdruk“ mõtestanud vee ja veekogu sidemeid inimestega, jõe kuulumist loomuliku osisena peategelase igapäevaelu, aga ka küündimist millegi enamani. Romaani ei ole varem käsitletud kui keskkonnasuhteid avavat, saati veel sinihumanitaariale huvi pakkuvat teksti. Teose loodud jõemaailma tugeva visuaalse mõõtme esiletoomiseks osutan valikule kirjutamisajaga haakuvatele kunstiteostele. Lühidalt võrdlen romaani ka Olev Remsu Supilinnatrioloogiaga nooruki ja jõe suhetest. Teoreetiliste lähtekohtadena toetun peamiselt Astrida Neimanise ja John Ryani kirjutistele.

Võtmesõnad: hüdropoeetika, ökoton, inimese ja vee suhted, kirjanduslikud linnauuringud, jõekirjandus

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v30i37.27260>

Vee, kultuuri ja ühiskonna vahelisi seoseid mõtestades otsib sinihumanitaaria viise, kuidas muuta inimese sageli väga hoolimatut suhtumist veesse (Mentz 2023, 22). Kipume vett käsitlema nähtamatu, passiivse ja vormitava ainesena ning kahjustame hüdrofääri pidevalt – vett raisates, reostades, ammandades või kanaldades. Seejuures ei unusta me mitte ainult vee elutähtsust, vaid ka veekogude kultuurilise tähenduse või isegi hingestatuse ning kasvõi selle, et just vesi raamistab kogu meie maailmatunnetust oma olekute ja rütmidega, vihma, lume ja loodetega (Chen jt 2013, 3–5). Isegi muidu „nähtamatud“ hädaohud, nagu seda on näiteks kliimamuutus, teeb vesi põua, tsunami või üleujutuse kaudu meile adutavamaks (samas, 5). Sinikriitikud kutsuvad üles mõtlema veega koos, võtmata veelt agentsust, loobuma piiride tõmbamisest looduse ja kultuuri vahele ning inimese vastandamisest keskkonnale, kujutades veelist loodust ette inimloomusega seotuna ja seega meie tegevusele reageerivana (vt Chen jt 2013; Jones 2022). Ainulaadseks ruumiks, mis saab ja suudab vee või veekogu häält ja sõnumeid vahendada, on peetud kirjandust (Barzc 2025, 13; vt ka Kuznetski ja Alaimo 2019 ja Kuznetski käesolevas erinumbris). Keskkonnahumanitaar John Ryan (2022) on veekogude loominguulise agentsuse uurimiseks pakkunud välja hüdropoeetika, jõekeskse mõtlemise, mis hägustab piire kindlal maal seisva inimese ja märja mitte-inimliku voolava vee vahel, tunnustades jõge omaette aistilise kohaolendina. Ta leiab, et hüdropoeetilise ümbersõnastamise (*rewor(l)ding*) abil luuakse ka uus maailm, milles tekib uus arusaam jõgedest, seejuures tõlgendame uut moodi ka oma sõltuvust veekogudest (samas, 488). Inimeste suhted veekogudega mõjutavad seda, kuidas nad neid tunnetavad ja kohtlevad (vt Chen jt 2013, 4), ning

varasemast erinev, veekeskne jutustamine võib vesisele paigale pakkuda uutmoodi kaasavaid lugusid ning sõnavara (samas, 9).

Nii nagu taimede eiramise kohta on kasutatud taimepimeduse mõistet,¹ võime nähtusena ette kujutada ka „veepimedust“. Eesti kirjandusele ja kirjandusteadusele ei saa seda küll ette heita. Just vesi, veekogu või märgala on tihtipeale osutunud kirjandustekstides või kirjandustegelaste vahendusel keskkonnale mõtlemise või ka sellega seostuva kriisi sümboliks (vt nt Virro 2020); ka märgaladele on hakatud osutama kui millelegi meie piirkonna jaoks väga olemuslikule, millel võib olla olnud roll ka eesti looduskirjanduse kui žanri sünnis ja arengus (vt Soovik 2025a; Plath jt 2022, 11–12²). Tänapäeval on autorid hakanud veega seotud murekohti aina enam fookusesse tõstma, seostades neid ühtlasi üleilmsete probleemidega (nt Maarja Pärtna luule, Tõnu Õnnepalu esseistika, Mudlumi aednikuromaan „Roosihullu päevaraamat“).³ Järgnevalt aga vaatlen „veekriitilisena“ juba 20. sajandi keskpaigas ilmunud kirjandusteost, otsides sealte jälgi inimese ja veekogu suhete põimumisest ja keerukusest. Leida Kibuvitsa romaan „Soomustüdruk“, mis kujutab möödunud sajandi esimesi kümnendeid, on leidnud varem mainimist isepäise agulist pärit naispeategelasega arenguromaanina, mis käsitleb soo- ja klassiprobleeme (nt Annus jt 2001, 292–293); ise olen seda varem kirjanduslike linnauuringute raamistuses vaadelnud (Supi)linna-romaanina (Talivee 2012).

Edaspidises lähtun mõttest, et meie piirid veega on väga suhtelised. Kultuuriteoreetik ja fenomenoloog Astrida Neimanis on näitlikustanud inimkeha ümbritseva membraani urbsust, selgitades, kuidas vee ringlus planeedil mõjutab meid kõiki otseselt – nii näiteks jõuavad polüklooritud bifenuülid lõpuks ka inuiti naise rinnapiima (Neimanis 2012, 95). Ökokriitiku ja uusmaterialisti Stacy Alaimo sõnul on inimene transkorporeaalne ehk materiaalsete ainete vooluga lahutamatult seotud (Kuznetski ja Alaimo 2019; vt ka Kuznetski käesolevas erinumbris). Muutuv ja ebakindel piir on ka rannajoon, mis sellisena eksisteerib vaid kaardil, kus seda ei mõjuta ei looded ega erosioon, ent tegelikkuses kujutab endast üleminekuprotsessidele avatud vööndit, mis on läbitav, ent muutub ka ise (Bezan ja Neimanis 2022, 1).

Neimanis on rannajoone kui väga erilist sorti membraani kirjeldamiseks laenanud ökoloogiast ökotoni mõiste, mis on kahe järsult erineva maastikuosise või koosluse

1 „Taimede puudumine poplugude lüürikast, ametkondlik leigus taimestiku kaitsmisel, floorale pööratud napp tähelepanu haridusprogrammides – see kõik viitab taimepimedusele“ (Magnus 2023).

2 1960. aastate looduskirjanduse taastulek ning ka keskkonnakriiside kajastuse algus on sageli olnud seotud veekogude ja veeolenditega.

3 Kriitik Kaisa Ling on Mudlumi „Roosihullu päevaraamatu“ arvustuses pakkunud, et raamat võib „tulevikus olla kliimakriisi tüvitekst ajast, mil kõik pöördumatult pekki hakkas minema“ (Ling 2025). Lühiülevaate siniste tekstide varieeruvusest eesti kirjanduses on hiljuti andnud Ene-Reet Soovik (2025b); „sinise“ kirjandusteaduse kohta vt nt Tüür ja Õunapuu 2023; Tüür 2024.

siirdevöönd, sisaldades elemente mõlemast ja olles seepärast keskkonna poolest komplekssem või liigirikkam kui kumbki neist eraldi. Ökoton kehastab tema jaoks viljakuse, loovuse, transformatsiooni, paljunemise, lahknemise ja taaskohtumise ala, kus kaks keerulist süsteemi võtavad üksteist omaks, pörkuvad ja ka muudavad üksteist (Neimanis 2012, 93; Bezan ja Neimanis 2022, 1). Seega on ökoton ühtaegu nii membraan kui ka tsoon, koht või seade, mis ei piiritle ainult ühe nähtuse muutumist teiseks, vaid kujutab endast imepärasest vesist keha, kus hägustub erinevus „asja“ ja „protsessi“, „tegusõna“ ja „nimisõna“ või „keha“ ja selle „kujunemise“ vahel (samamoodi).⁴ Membraani tõlgendamine ökotona ei tähenda, nagu piire ei eksisteeriks, sest veekogu on midagi enam kui lihtsalt vesi, vajades eksisteerimiseks piirjooni, et ümbritsevaga suhestuda ja omakorda seda mõjutada (samamoodi, 1–2).

Otsekontakt veega võib tekitada erilist sensuaalset naudingut. Nii on Ryan esile toonud, et Inglise luuletaja Ted Hughesi⁵ luulekogus „River“ („Jõgi“, 1983) loovad inimesed jõgedega füüsilisi, koguni erootilisi suhteid (Ryan 2022, 488–499). On osutatud, et veekogemus on intiimne ning aeglane, andutakse nii visuaalsele kui ka kehalisele ja meelelisele naudingule, mis samamoodi eeldab teatavat alandlikkust – ujuja annab end tohutut jõudu omava ja mitte kunagi lõpuni tuttava substantsi valdusesse (Bozalek jt 2024). Inimese ja vee meelelisi suhteid on avanud ökoseksuaalne kunstiliikumine, mis seob veekriisi ja vee-elustiku bioloogilise mitmekesisuse kaitsmise nimel kunsti, teadust ja aktivismi ning avardab meelelisi kogemusi inimilmast enamale, kritiseerides antropotsentristlikku loodusarmastust. Poola teadlas- ja aktivismiduo Justyna Górowska ja Ewelina Jarosz⁶ on küsinud: mis oleks, kui nii üksikisiku kui ka kogukonna tasandil kohtleksime „sinist planeeti“ oma kallimana?⁷ Jarosz pakubki välja termini *hüdroseksuaalsus*: enam-kui-inimlik sensuaalsus ja seksuaalsus sobitub kultuurilise arusaamaga veest kui mittebinaarsest ainest, mis ühendab kõiki veekogusid planeedil, hõlbustades üleminekut inimese soovist loodust omada partnerlusele loodusega selleks, et paljuliigiline keskkond võiks säilida (Jarosz 2025, 3–4). Jarosz lähtub Neimani hüdrofeministlikust raamistikust, mille järgi hüdrofeminism tähendab ühtlasi veelt õppimist: vesi kui meie endi koostisosa on ühendaja, eristaja, vahendaja ja suhtleja, tekitab üksteisest erinevate kehade vahel intiimseid kontakte, austab membraane ja anumate olemasolu, aga tunnistab ka barjääride haprust (Neimanis 2018).

4 Vrd kultuurisemiootik Juri Lotmani tõlgendusega piiri mõistest: sel on vähemalt kolm funktsiooni – eraldav/piiritlev, tõlgendav/vahendav ja ühendav/siduv toime (Lotman 1999, 12).

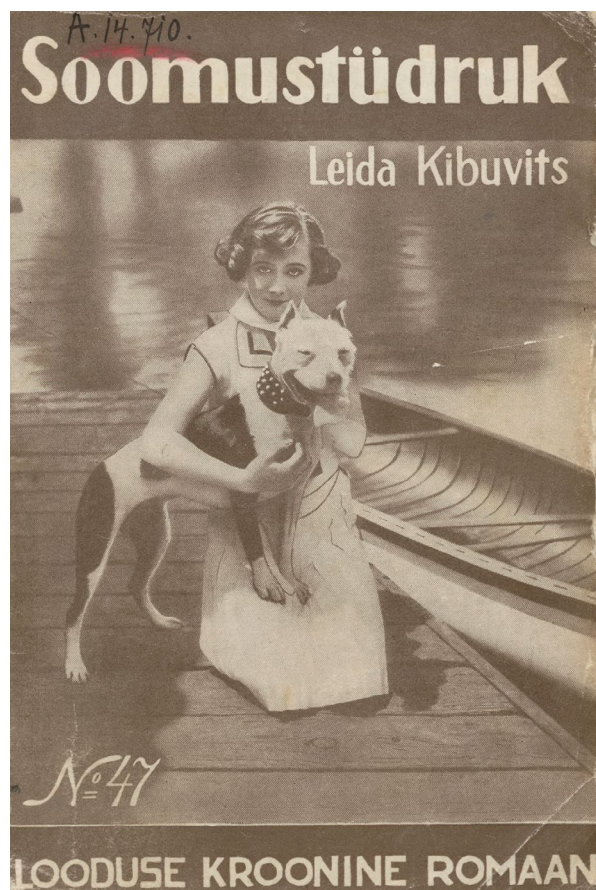
5 Eesti keeles on valik Hughesi luulet ilmunud Märt Väljataga tõlkes (Ted Hughes, „Luuletused“, 2001). Meil on armusuhetest merega kirjutanud Sveta Grigorjeva (vt <https://www.lyrikline.org/en/poems/emake-maa-17683>).

6 Vt <https://hydrosexmanifesto.cargo.site/>.

7 Artivism (sõnadest *art* ehk kunst ja *activism* ehk aktivism) on lähenemisviis, kus kunstnikud, aktivistid, aga ka näiteks teadlased ühendavad jõud, et juhtida tähelepanu sotsiaalsetele, poliitilistele või keskkonnaprobleemidele.

Leida Kibuvitsa romaan „Soomustüdruk“ haakub mitmete eelpool mainitud teoreetiliste väidetega, kirjeldades noore naise ja vee/veekogu lähedasi, mitmekülgseid suhteid. Üks Kibuvitsa teostes oluline ja korduvalt kirjeldatud keskkond on Emajõgi ning seda ümbritsenud looduse–linna üleminekuala Tartus ja selle lähedal. Eret Talviste on tõdenud, et keskkonna kujutamine on Kibuvitsale olnud väga tähtis (Talviste 2023, 946–948). Ometi pole tema loomingut varem keskkonnasuhete vaatepunktist käsitletud. Näitan järgnevalt, kuidas Kibuvits võiks veesuhete tähtsustamise poolest olla tänapäevalgi oluline autor. Autor osutab veega seotud kujundeid kasutades ja veesuhetele viidates sageli ka naiste võimalustele ühiskonnas; seejuures ähmastab kirjanik tihti inimese ja vee ning looduse ja kultuuri piire nii mänguliselt kui ka otsestelt.

Kibuvitsa (1907–1976, sündinud Leida Kupits) elu- ja loominguloole on käesoleval sajandil korduvalt tähelepanu pööratud (Lindsalu 2009; Liivik 2009; Vaino 2012; 2017; Talviste 2021; 2022; 2023). Et autori ja tema loodud „soomustüdruku“ elukäigus on palju sarnast, osutan mõnele olulisele kokkulangevusele.

Leida Kibuvitsa romaani „Soomustüdruk“ esimese trüki kaas (1932). Eesti Kirjandusmuuseum, Arhiivraamatukogu, A 14.710.

„Soomustüdruk“ oli Kibuvitsa esikromaan, mis ilmus 1932. aastal sarjas „Looduse kroonine romaan“. Kirjastus Looduse romaanivõistlusel äramärgitud töö pani aluse tema kirjanikukarjäärile. Veerand sajandit hiljem töötas autor aga romaani ümber. Nimelt mõisteti Leida Kibuvitsale Nõukogude okupatsiooni ajal 1950. aastal 25 aastat sunnitööd parandusliku töö laagris. Ent 1954. aastal siiski enneaegselt vabanenud ja Solikamskist Ussolagist naasnud, püüdis Kibuvits taas loometööga tegelema hakata, tõlkides Stefan Zweigi ja Johann Wolfgang Goethe loomingut ning kirjutades novelle (kogus „Elagu inimele!“ (1962) ilmunud novell „Medaljon“ vahendab naisvangide elu Gulagis), lisaks avaldas üht-teist ajakirjanduses. 1957. aastal ilmus tema romaan „Soomustüdruk“ teise, ümbertöötatud ja täiendatud trükina.

Leida Kibuvits. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, EKLA, A-37: 5704.

Romaani peategelane Loona Tuisk on sündinud nagu kirjanikki Emajõe pidi allavoolu Kurepalus ning sirgunud kõigepealt Tartus Supilinnas ja seejärel Ülejõel. Elupaiku ja õpi- ning töösuhteid, mis tegelase ja autori puhul samuti kokku langevad, on romaanis positsioneeritud, lähtudes jõega seotud ruumisuhetest ning mängulisemalt ka jõe ja selle elustiku põhjal konstrueeritud taustsüsteemist. Autor on kirjutanud, et esmaväljaandes tuli sarja formaadi tõttu teha suuri kärpeid (Kibuvits 1957, 445), mistõttu on ta uues väljaandes taastanud romaani ulatuse, ent kui ulatuslikud need kärped olid, on siiski teadmata: kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis on mõlemast

käsikirjast säilinud vaid trükieelsed masinakirjakoopiad.⁸ Teine versioon on siiski omaette teos ja tervikuna huvitavam, ehkki autor on kohandanud raamatut ka ilmu-
misaja nõuetega. Varasem variant oli ühe tütarlapse suurekskasvamise lugu kuni ees-
terendava abieluni; teises trükis on inimsuhteid, aga ka suhet jõega vahendatud kaks-
kümme aastat pikemast, murrangulistel ja rasketel aegadel omandatud elukoge-
musest lähtuvalt. Sügavamaks on muutunud kihistus, mida nimetaksin mälestuslik-
nostalgiliseks, aga et juba algtekst oli küllalt küps, on säilinud nii mõndagi autori
noorema mina vahetust olekust – isegi kui Kibuvits on saatesõnas oma varasemat stiili
nimetanud üleannetuks, poseerivaks, pinnaliseks edvistamiseks (samas, 445).

Kunstnik ja kirjanik ühtaegu – „vesisest“ pildikeelest

Kibuvitsa ja tema tegelase puhul võiks ka küsida, kumb oli enne, kas sulg või pint-
sel. Autoril on kirjanikukarjääri algusest peale täheldatud värvikat keelekasutust.⁹
1922–1924 oli Leida Kupits Pallase kunstikooli õpilane.¹⁰ Õpingud küll katkesid majan-
duslikel põhjustel, ent kunstnikusilm ja n-ö tekstiliste vahenditega „maalimine“ on
iseloomulik Kibuvitsa loomingule üldse. „Soomustüdruku“ keel ja stiililine piltlikkus
torkavad silma ka sinihumanitaaria vaatenurgast – autor viib lugeja vee äärde, veele ja
vette. Endalegi seda teadvustamata mõtleme niikuinii väga „veeliselt“ – upume tun-
deisse, mis pulbitsevad ja tõusevad üle pea; vähest kirglikkust tähistame sõnaga *kuiv*;
ujume peavooluga kaasa või eraldume sellest; turge saab üle ujutada, minevikul on
sügavus ning see hajub uttu (Chen jt 2013, 10). Ent „Soomustüdruku“ on mängitud
veeliste mõistete ja metafooridega alates peategelase perekonnanimest Tuisk, mis
tähistab vee ühe kujuga seotud vägagi jõulist ja allumatut nähtust.¹¹ Loona Tuisk tuleb
ilmale veetoobris, paduvihmasel sügisööl 1907. aastal, kui jõgigi kodu lähistel mässab:
„Emajõgi ajas üle kallaste, luhad lainetasid – vesi sulises oktoobriöödel süsimustana
Peipsi poole, kandes ainult käänukohtadel oma tumedal turjal roostevärvilist linikut
– linnakuma“ (Kibuvits 1957, 5). Vesine torm annab eelhäälestuse edasisele. Vastsün-
dinu isa on pidanud end varjama jõge pidi allavoolu soos; tema seostab lapse sünni-
aega omakorda 1905. aasta revolutsiooni vabadusihaga, siit vormub lisatähendus
noore inimese tulevastele sõltumatuspüüdlustele. Jõe ja veega seonduvad mitmed
lapse esmamälestused, sh iluaistingud, ning ta hakkab ka maailma tõlgendamiseks

8 EKM EKLA, f 56: 143: 0 (1932) ja f 278: 3: 1.

9 Värskeim viide: Sirlil Staub, Headreadi raamatuaasta blogi: Leida Kibuvitsa „Rahusõit“. <https://kultuur.err.ee/1609964318/headreadi-raamatuaasta-blogi-leida-kibuvitsa-rahusoit>.

10 Kirjanik on illustreerinud ja kujundanud ise kaht oma raamatut, romaani „Kass arvab, et...“ (1936) ja novellikogu „Rist ja rõõm“ (1938).

11 Täna retsensenti selle rõhutuse eest.

kasutama veest ja vesistest keskkondadest lähtuvat taustsüsteemi. Mõned näited fraasi tasandil: lapsed sünnivad tüdrukukese ettekujutuses kalatiigis nagu maimud; vaieldes peetakse merelahingut, kus vastaseks on vana haug; kurjast häälest kostab Põhja-Jäämere tuulte vihinat; hea õnn on nagu mõrda tulnud ahven. Kooli võrdleb Loona akvaariumiga:

Esimesel päeval juba oli klass sarnane kalakastiga, kus kuldkalakesed löid sabaga nii kaunitl lupsu, loorkalakesed imetlesid endid ise ja lubasid seda teha ka väljavalituil. Vaiksed, tõntsakad ahvenapojad hoidusid rohkem rohelisse hämarusse – nurkadesse. Oli libedaid lutsuke, kes keerlesid ikka õpetajate ees ja ümber. Kas polnud Ursulal siis noore säga nägu? Tosina ümber oli kiisku ja tema ise, Loona, oli raudkiisk ehk ogalik, see turris ja tõrges. Las Loona pealegi võrdles nii, tema oli ju vee äärest pärit ja kaladega rohkem tuttav... (Kibuvits 1957, 214)

Kalaliikidest ka väljaspool oma lähiümbrust pidi nooruke vaatleja üpris palju teadma: isegi kui süstemaatika ei ole tänapäeva mõistes päris täpne, siis lisaks akvaariumikaladele ei elutse Emajões ka ogalik ega raudkiisk.¹² Autor teadvustab läbi romaani eksplitsiitselt kasvukeskkonna ja tegelase suhet.

Suhe jõe ja/või veega näib Loonat kujundavat ja voolivat üpris otseselt: „Tõrvmustad juuksed ja turbahauapruunid¹³ silmad, tuhm nahk. Õlad ja käsivarred ütlesid kohe, et nende omanik aerutas ja ujus, aga rinnad tõendasid, et nende omanik veel rinnahoidjat ei vaja“ (Kibuvits 1957, 398) – kirjakoht jätkub vihjega Loona vöökohale ja puusajoonele, mida needsamad tegevused on vorminud.¹⁴ Tüdrukule võib omistada peaaegu veeolendite omadusi: Loona on „jõekaldal kasvanu, kes kaks korda puhkamatult edasi tagasi üle Emajõe ujus“ (samas, 367). Siit õhkub teadvustatud usaldust nii vee kui ka oma keha vastu – eeldused, mida on ujumise puhul oluliseks pidanud Vivienne Bozalek oma kaasautoritega (Bozalek jt 2024). Ametialases sõjaväelaagris pälvis Loona oma ootamatute põhimõtete tõttu hüüdnime „Tõus ja mõõn“. Romaani pealkirjas mainitud soomuse tähendusega mängib autor samuti otse ja kaude. Jõeäärsest agulist pärit peategelane peabki olema paksu nahaga ehk soomustega, et elus üldse kuhugi jõuda, ent mõnevõrra kaitsevad soomused ka noore naispeategelase tundlikkust ja sisemist haprust. Võib küsida, kas pealkiri vihjab kuidagi näkisoomusele, mis neiu maailmast eristaks või ka kaitseks, sest Loonal on sageli maailmaga raske leppida. Võrdlus üleloomuliku maailmaga tuleb ette küll siis, kui neiu korvi saanud

12 Raudkiisk kuulub sugukonda ogalikulised nagu ka ogalik, Eestis elab veel kolmaski selle sugukonna liige – luukarits.

13 Turbalõikamise aukude rabavesi on sügavpruun.

14 Romaani esimeses versioonis ei oska Loona pikka aega ujuda, nii et ka suhteid veega on autor pidanud uusversioonis vajalikuks arendada.

napsine kapten kaebab: „[. . .] Nagu soomustatud. Vastik! Soomustüdruk olete, ei hakka terarelv ega hea sõna. Nõid... teid on vaja hõbekuuliga lasta.“ [. . .] „Soomusrong,“ ümises nutja, „soomusauto, soomustank, soomustüdruk.““ (samas, 351). Sõdur assotsieerib endale tuttava pärisõdade leksikaga, sellele liitub aga lugeja ja võibolla ka tegelase jaoks kujundlik kiht, millest mehel pole aimugi. Osutatakse kujundlikule sõjale, mida noor naine peab pidama selleks, et meestekeskses maailmas võrdse(ma)-na või iseendana toimetada, teistpidi aga siiski ka pärisõdadele ja inimese (aga ka üldse maailma) haavatavusele neis. Möödunud sõjad ei olnud veel ununenud, Loona nimetab ühes vestluses [Jaroslav] Hašekit (samas), kes oli sõjavastane kirjanik, aga omistab meestele üldse hävitavat sõjaarmastust (samas, 356–357). Uue sõja eelaimus oli kirjutamisajal juba õhus (vt Talviste 2023) ning teema tuleb sisse ka seoses Loona töökohaga noore vabariigi kaitseministeeriumis. Võib korraks mõelda, missugune vahe oli raamatut lugeda 1932. aastal ja 1957. aastal, kui kahe trüki vahele jäi paljutki purustanud maailmasõda.

Jõeveere tüdrukul pidi olema midagi enesekaitseks ka sõna otseses mõttes. Raamat võiks servapidi kuuluda ka transgressiivse kirjanduse hulka, sest üks Loona „soomustatuse“ põhjustest lähtub jõhkratest, sh füüsilistest, noore neiu hinnangul räpastest või määrivatest kontaktidest vastassooga. Koolipõlves on Loonat rünnanud jõe-laevamadrus, ent südi vastupanu – laps lööb mehel kiviga pea veriseks – tekitab tema emas isegi ehmatust, kas tüdruklapsel üldse sobib nii käituda. Reaktsioon räpasusele, olgu see füüsiline või sõnaline, paneb Loona edaspidi unistama just puhtast veest nii sees- kui ka välispidiselt: „Ära, ära, ära, teed, metsateed, maantee, raudteed – neid pidi tahaks tormata, kaugele ära... kusagile allika äärde, samblasse... seal jooksvast puhast vett ja loputaks oma nahka!“ (Kibuvits 1957, 366). Vee ääres viibimine lohutab teda, aga romaani lõpul toimuvate traagiliste sündmuste keerises tabab lugejat ilmselt hetkeks hirm, ega noor naine või meeleheitel end jõkke uputada.

Lisaks veega seotud kujundikeelele kujutatakse „Soomustüdrikus“ sageli vett ennast või seostatakse seda kunstiga – kirjeldatakse jõe ja jõeäärse joonistamist ja maalimist, aga ka jõeiga seotud materjalide kasutamist kunstiloominguks, kuna Loona tegeleb juba lapsena savikeraamikaga:

[. . .] kallas oli kõrgem ja kalda sein kohati rohekassinine, nõrgalt, muidu aga käiakivi värvi. Loona pea kõrgusel olid kaldaseina sisse uuristatud ümmargused augukesed ja sealt vuhises sisse-välja pääsukesti. Saalisid vihinal ümber Loona pea, tema aga näpitses kaldaseinast savi, niisutas seda jõevees, mätsis ja muljus [. . .]. (Kibuvits 1957, 142)

Jõgi ja jõeäärne kui paljuliigiline keskkond pakub Loonale korduvalt inspiratsiooni, mõjutades tema ilutunnetust, ning jõgigi näib tegevat kunsti, näiteks peegeldades

oma vees linna tulede murdumist. Autor kirjeldab, kuidas tegelane jõge pidevalt ja igakülgsest enda kõrval adub, vahetuid kogemusi kasvõi mõtteis töödeldes. Noore kunstniku kreedo on vahendada kõike nii, et vaataja tajuks sedasama, mida koges kunstnik, süvenedes ümbritsevasse kõigi meeltega (vt ka Talivee 2012, 170). Ümbrust on romaanis sageli edasi antud teadvuse voolu sarnaselt, pooleldi jutustaja, pooleldi tegelase kogemusena, mis vahendab vee eri olekuid, näides ka teguviisina, mis läheb mõnigi kord vee või jõega koos mõtlemisele. Peale silmaga nähtava võib jõgi olla ka kuuldav, haistetav või kombatav, lisaks omamoodi agentne:

Novembri lõpul juba praksusid lauavabriku suured palgivirnad jõekaldal. Jõel oli kate, sügiseselt vintske, mustav... nagu tallanahk. Poisikesed jooksid üle värske jää ja see paindus nende all nagu linoleum, aga sisse nad ei vajunud. Hallid tuvid lendasid jääle ja neid oli raske eraldada, sest jää oli nende ja nemad jää värvi. (Kibuvits 1957, 390–391)

Kuna Loonat on kujutatud Pallase kunstikooli õpilasena, võiksid tema kujutluslike visanditega haakuda mitmegi pallaslase tööd nii tema õpingute kaasaajast kui ka Tartu ja Emajõe kujutamise traditsioonist üldse. Nikolai Triigi „Emajõgi talvel“ (1926), „Tartu sadam talvel“ (1934) ja „Talvine Tartu Emajõega“ (1935)¹⁵ sobiksid kõik Kibuvitsa romaanile illustratsioonideks, kujutades jõeäärsest linnaruumi, mida kirjanik on oma tegelase kaudu raamatusse jäädvustanud. Endel Kõksi „Emajõgi aprillis“ (1939) ja „Tartu vaade“ (1938) sobiksid näideteks noore kunstniku linnakujutusest. Eduard Rüga on jäädvustanud palgiparvetamist,¹⁶ üht Kibuvitsa romaanis korduvalt nimetatud jõega seotud tööaladest. Lydia Mei „Agulivaade“ (1935)¹⁷ võiks aga esitleda sellist jõeäärset agulit, kus elas Loona Tuisk.

Kujutatud ruumi piiridest

Romaanis tundub väga oluline olevat noore peategelase positsioneerimine: Loona Tuisku on kirjeldatud mitmeti piiril- või lävelseisjana. Ühtpidi juba ealiselt: tema elu on kujutatud sünnist kahekümnendate eluaastate keskpaigani, ent ta jääbki raamatu lõpuni justkui seisma täiskasvanuolu lävele, mida romaanis naissoo puhul seostatakse lõputu kompromissivõimega.¹⁸ Tekstis on küll kirjeldatud Loona jõudmist neu-

15 Nikolai Triigil on isegi kaks tööd nimega „Emajõgi talvel“: 1926. aasta (<http://www.muis.ee/museaalview/1447723>) ja 1934. aasta (<http://www.muis.ee/museaalview/1447829>) õlimaaliid asuvad Eesti Kunstimuuseumis.

16 Eduard Rüga, Palgiparvetajad. Mapist „Lõuna-Eesti inimene ja loodus“. 1942–1943. Eesti Kunstimuuseum. <http://www.muis.ee/museaalview/1490084>.

17 Lydia Mei, Agulivaade. 1935. Eesti Kunstimuuseum. <http://www.muis.ee/museaalview/148810>.

18 Romaani lõppu ei märgi mitte täiskasvanuks saamisega kaasneva võiv iseseisvus, vaid sattumine ühiskonnaga põrkudes ja murdudes teise (ehkki ilmselt siiski meeldiva) inimese meelevalda.

ikka, mis mõjub omakorda otseselt jõe ja veega seotud üleminekuriitusest: selleks on suplus jõevees koos emaga Emajõe luhal, teel sinna ja tagasi on osutatud ülemineku faasidele. Stseen vahendab lisaks tunnetust sellest, kuidas ujumine ei kujuta endast ainult kontakti veega, vaid tervet erilist meelelist ja hingelist kogemuspaletti, mida tekitavad ja jagavad omakorda jõeveere taimed ja loomad – tuuletu suveöö, täiskuu, mille punakuldsest „valgusest oli üle tumeda jõe nagu vaskne purre“, luhakraavidest kostab konnade krooksumine ja luhalindude häälsused, õitsvad taimed lõhnavad, tajutav on kraavipurde libedus (Kibuvits 1957, 233). Esimest korda räägivad ema ja tütar teineteisega nagu naine naisega ning Loona vaatab koguni tagasi, „kas ei jäänud teisele kaldale väike tüdruk Loona, see imelaps, sõrm suus, temale, sellele suurele, järele vaatama?“ (samas, 232–234). Isegi ootamatult intiimsest vestlusest – Loona ei ole emaga kuigi sageli ühel meelel – võib välja lugeda vastandusi meeste maailmale kuskil kuival maal, kus naiste ootusi ei mõisteta ega jagata. Vesi on siin korraga nii ühendaja kui ka eristaja (vt Neimanis 2018), intiimsuse võimaldaja ja võimendaja, osutatud on ka üksteisest erinevate kehade omavahelise kontakti sügavale intiimsusele ja ka taaskord ujumiskogemuse erilisele, usalduslikule meelelisusele.

Autor nimetab järelsõnas peategelast „põlevaks põõsaks“ (Kibuvits 1957, 445), romaanis võrdleb kirjanik Oskar Luts (tekstis „Tootsi-lugude autor“), keda Loona Emajõe ääres jalutades kohtab, teda roosina tuntud nahahaigusega, mis „pakitseb ja punetab... piinab ennast ja teisi... kuni ta lahti läheb“ (samas, 420). Mõlemal puhul on ühtaegu osutatud nii noore naisolevuse leppimatusele ühiskondlike sooliste piiride ja ootustega kui ka tema eneseotsingutele kunstnikuna – sedagi just naissoo esindajana. Mõneti jätabki Loona hüvasti loominguliste ambitsioonidega (mis tuleb esile ka suplusstseenis – kunstnik-imelaps temas jääb otseku teisele kaldale, lapsepõlve maha), aga tulem ei ole kompromiss, vaid murdumine – autor ütleb järelsõnas, et peategelane otsis lapsest saati ilu, ent ei saanudki oma tiibu lahti lüüa (samas, 445).

Ent liminaalsus – millegi lävele paigutumine, kahevahel ja vahepeal olek (Turner [1964] 1970) – on ka otsesem. Loona väliselt trotsliku, ent sisemiselt haavatava androgüünse oleku taga on kasvamine linnaruumilises piirivööndis. Jõeäärne ja -tagune on vaesem piirkond, mis kannab ohtlikkuse või mittekorrastatuse pitserit. Peategelase eluaseme piiritagust süvendab asjaolu, et jõeveert (agulit, kus asuvad ka jõelaevnike kõrtsid, nende juurde käivate lõbustusasutuste piirkonda) ning jõe ja selle piirkonnaga seotud tegevusi, ent ka lihtsalt elukohta seal ei peeta talle sobivaks – ta on sotsiaalne pürgija, kes tahab oma orgaanilisest elukohast välja murda, ent ei soovi sellega sidemeid katkestada, mis oleks ootuspärane. See suhtumine näib neiu sirgudes süvenevat, tulles aina uuesti esile uute suhete, tegevusalade ja ambitsioonidega seoses ning luues just kultuurilist vahet kõige „metsikuga“.

Ohtlikuvõitu piirialana kujutas jõetagust toona ka kunst. Romaanis õpib Loona kunstikoolis koos Karin Lutsu ja Natalie Meiga, kaasõpilastega, keda esitletakse nimeliselt. Mei 1920. aastate lõpu traagiliste saržide hulgas „igapäevainimestest“ on nii Eesti kui ka toleaeelses Lääne-Euroopa kunstis ainulaadset vihamisi käsitletud ka prostitutsiooni (Jõemägi 2020). 1928. aastasse on dateeritud kaks Mei grafitpliatsijoonistust, mis on hiljem pealkirjastatud kui „Kupeldaja“¹⁹ ja „Naised“, ning eskiis „Kaks prostituuti“ (Stahl 2011, 135–136). Prostituut on hirmutav näide sellest, mis saab neist naistest, kes ei sobitu kehtivasse väärtussüsteemi (samas, 151).²⁰ Loonagi kohtab ja ka tunneb mõndki jõeäärsete kõrtsidega seotud naist ning see on saatus, millega teda kasvatuslikel eesmärkidel hirmutatakse, ent ta kogeb ka üldiselt sildistavat suhtumist jõeäärse aguli – teispool jõge asuva linna – tüdrukutesse. Mei „Naised“ kujutabki tagaplaanil jõge ning järgnev, mitte enam vihjeline passaaž „Soomustüdrukust“ võiks olla ka järgmine visand Mei seeriast: „Sillal lonkis Loonale vastu hilinenud lõbunaine. Mööduva omnibussi tuli langes vastutulijale otse näkku ja Loona võpatas: see polnud ju inimesepale... see oli juba luine, irevil hammastega surnu pealu... otseku skeleti otsast, kooli õppevahendite kabinetist“ (Kibuvits 1957, 396).

Natalie Mei, Naised. 1928. Eesti Kunstimuseum.

19 Natalie Mei, Kupeldaja. 1928 (<http://www.muis.ee/museaalview/1241169>).

20 Stahl väidab, et naiskunstnik liigub „normatiivse nais- ja meeskultuurisfääri ning neist mõlemast välja tõrjutud ja kultuuriväliseks määratletud prostitutsioonisfääri vahel. Naiskunstnik samastub piltkujutisel sooaspekti kaudu oma-soolisega“ (Stahl 2011, 150).

Stahli poolt Mei kohta kasutatud määratlus „naisautori irooniline visuaalne keel“ (2011, 153) sobiks iseloomustama Loona mõtteviisi mitmete tema enda kogemuste kohta.

Suures plaanis projitseerub kogu Loona elukaar ning tema pere lugu Tartu linna-ruumis pärast Haaslavalt linna kolimist Ülejõe elu Liiva tänava ja Supilinna Lepiku tänava vahelisele lõigule (vt Talivee 2012, 163). Ta on lapsena elanud mõne aasta Supilinnas ja raamatu lõpul viib voorimees neiu otse üle jõeääre Lepiku umbtänavale, sõites üle „sellest kohast, kuhu aastate eest oli vajunud kummuli Juhan Tuisk. Meetrit paar-kümmend linna poole sellest paigast, kuhu üsna hiljuti oli üleni vajunud Miina Tuisk“ (Kibuvits 1957, 444). Loona isa Juhan hukkus romaanis Vabadussõja ajal pooljuhuslikust kuulist Emajõe jää, ema Miina uppus AleCoqi õlletehase märgistamata jäänud jäävarumise auku.

Loona kodu asub füüsiliselt luha- ja jõeäärsel linnaserval Liiva tänava jõeäärses otsas, „seisab ju punane kivilobudik otse vastu luhta“ (samas, 256). Geo-biograafiliselt, kui kohta mõista elamise protsessis loodud keskkonnasuhete kimbuna (Karjalainen 2003, 92), tahab Loona, vaatamata oma ema ambitsioonidele teda sellest keskkonnast eraldada, üles kasvada just ühena jõeäärsetest lastest, kes on „[p]ruunid, tõrvased, katkiste, mitte ilmaski paranevate põlveotstega“ (Kibuvits 1957, 132), nende mänguruumi kuuluvad paadid madalas vees ja jõelt peegelduv valgus. Nad on olnud oma kasvamisprotsessi jooksul hõlmatud jõega seotud tegevustesse, saavutades seetõttu veega lähedase suhte: nad ujuvad jões, sõuavad selle pinnal, uisutavad ja suusatavad jõeäärel, osalevad vanemate jõega seotud tööhõives või kodustes toimetustes, tunnevad hästi jõe looduslikke tsükleid, nagu jääminekut või tulvavett. Sellest lähtub romaanis mitmete kehalise kogemusega haakuvate mälestuste ja elamuste sügavintiimne vahendamine, kus rolli mängib ka vesi (vrd Bozalek 2024).

Omamoodi hierarhiaid lisavad veesuhete kujutamisele liiklus ning meelelahutus jõel, mis annavad aga ka võimaluse tajuda selle aja aktiivset ja elavat jõekultuuri. Seal liiguvad lisaks lotjadele, pargastele, aurulaevadele ja jõeääre elanike sageli tööga seotud aerupaatidele näiteks üliõpilaste sportimiseks ja lõbusõiduks mõeldud sõudepaadid. See kõik põimub omavahel ja loob omakorda segunevaid tegevusi ja suhteid. Piirilolek ei põhine ainult vastandusel. Ka Loona loomingulisuse vundament on seesama jõene piirivöönd, tema kasvukeskkond.

Jõeääre elanike tihedaid sidemeid vesise keskkonnaga määratleb hästi Tim Ingoldi (1993) tegevusmaastiku mõiste (*taskscape*), millel peegeldub elutegevuse muster, praktikate kogum, mida inimesed ja mitteinimesed ses keskkonnas – oma elukohas – teostavad. Suuremas pildis on Emajõe romaanis kirjeldatud nii hetkes kui ka ajalooliselt vee-, tali-, transpordi- ja kaubateena, toidu- ja veereservuaarina, võimaldades piiluda selle aja aktiivsesse, elavasse jõeäärsesse igapäevaelu. Jõeveer kujutab endast

üleminekuala vesise ja maise toimimise vahel. Linnaruumis asuvate jõgede kallasalad võivad pakkuda improvisatsiooni eri võimalusteks ja üleminekuteks (vt Kaaristo jt 2024, 3) ning rohkem või vähem sobib siia vähemalt ülekanaliselt ka ökotoni mõiste. „Soomustüdruku“ pidevalt nihkuval ja muutuval piirilal osatakse pidada koduloomi, luhale ulatuvad seasulud, aedikud ja kuurid. Kevaded toovad kaasa inimtegevuse piiride nihkumise, see muutus hõlmab ka mitteinimesi ökotonitaolisel paljuliigilisel alal. Kibuvits on autor, kes enam-kui-inimmaailma on käsitletud mujalgi oma loomingus²¹ ja ka „Soomustüdruku“ peategelase suhe jõeäärsesse lähtub vähemalt kohati ökotoonilisest mõtteviisist, ta kogebki seda mitmete eri olevuste ühisalana, nagu juba öeldud, tunneb kalaliike, linde-loomi-taimi, ka voolib ja joonistab tuttavaid olevusi, viibides nende keskel. Kirjeldatud ajal on jõeäärsed hooned ja eluruum jõesst igakevadiselts ka otseselt mõjutatud, kusjuures see suhe on vastuoluline: üleujutust võib tõlgendada tüütu ja ohtlikuna, ent tulv toob ka ajupuidu küttepudeks koju kätte või kalapüügi ligemale ning pakub kahtlemata põnevust lastele. Elanikud sõltuvad jõesst (kasvõi pesuvee või kalapüügi osas), samuti pakuvad jõesga seotud tegevused elatise teenimise võimalusi. Tegevused ei ole muidugi sugugi alati keskkonna mõttes jätkusuutlikud, tekstis tuleb ette kasvõi prügi ladustamist luhale või kanalisatsiooni puudumist jõeveere agulis.²² Samuti mainitakse romaanis jõe töönduslikku kasutust, olgu selleks õlletehas või puidutööstus. Loona Tuisu mõlemad vanemad leiavad suviti rakendust allavett parvetatud palke saagima palgatud hooajatöölistena. Laps õpib nendega kaasas olles varakult sõudma, ujuma, jõesst küttepuid ja kala õngitsema, seega jõeveerel ja jões toime tulema.

Tööd ja tegevused jõesl ning suhtumine neisse on siiski tugevalt soolistatud, jaotudes mehelikeks ja naiselikeks. „Poistest tulid laevamehed, parvepoisid, masinistid, tüürimehed. Plikad kasvasid neile naisteks“ (Kibuvits 1957, 133). Näitest joonistub välja meestele omistatud aktiivsem ja ulatuslikum (töölalane, aga ka vaba ajaga haakuv) liikumisruum, ent naiste suhted jõesga on piiratumad. Loona isa Juhani Tuisu jaoks on jõesgi terve omaette rikkalike võimalusi ja vabadusi pakkuv maailm ning kogu oma elu kasutabki ta jões ja jõeäärset liikumiseks nii talvel kui ka suvel, kalal ja jahil käimiseks, leivateenimiseks, vajadusel varjumiseks soosaartel. Ühtlasi lahutab jõesgi tema meelt ning paneb end imetlema. Juhani isetehtud ja kaunistatud paatki on palju enam kui tarbeese: „Neil oli nüüd oma paat ja sellega oli neil nagu osake kaldast, kaladest, jõesst ja luhast – mine, tõmba aga mõladega ja sõida!“ (samas, 135). Niisuguse kogemuste-

21 1936. aastal avaldatud romaan „Kass arvab, et...“ on näiteks vahendatud nimeategelase – looma – vaatepunktist. Täna retsensenti märkuse eest, et Kibuvitsa romaan „Rahusõit“ (1933) on tugevalt keskkonnatundlik, nii nagu ka mitmed tema lühijutud.

22 Veevärk rajati Tartusse alles 1929, jõeveere igasuguse kanalisatsiooni puudumise ja kevadiste suurvete koosmõju tekitas ka haiguspuhanguid, sh kooleraepideemiaid (Leppik 2013, 87).

pagasiga vastandub Loona ema püüd tütart sellest keskkonnast irrutada, juhtida teda jõest eemale teistsuguste väärtuste juurde. Ent kui Loona emas tekitab jõgi hirmu ja ettevaatust, siis tütar lähtub oma suhtumises jõesse isa eeskujust, astudes vastu ettenähtud soorollidele ning kasutades jõge ja vett nende arusaamade murdmiseks kasvõi näiteks sportlike tegevuste kaudu.

Lõplikke piire siiski eksisteerib. Jõge ei ole kujutatud üksnes leebe ja ohutu keskkonnana, vaid tegelaskogemus vahendab ka arusaamu vee jõust, ohtudest, aukartust selle ees. Romaan osutab korduvalt, kuidas inimene peab veega arvestama, sest vastasel korral võib see osutada piiriks, mis võib olla saatuslik. Nii upub jõkke ülemeelikuid pidulisi ja jõeveere lapsed ei saa kõik täiskasvanuks; teisalt on see piir ka üpris pragmaatiline, mainitakse jõkke uputatud kassipoegi ja sõja ajal hukatud vange, kelle surnukehad jääauku visatakse. Tegelaste erinev suhtumine veesse toob inimesele elukõlbliku ja -kõlbmatu keskkonna vahelist piiri omakorda esile: kui Loona „nii hästi ujuda oskab ja vees nagu kodus on“, siis „ema kartis vett, tema võis ainult põlvini vette astuda“ (samas, 436). Kui ema Miina õnnetult hukub, ujub ta tütre palavikuunenägu-des jääkaane all püsti aeglaselt mööda jõge Peipsi poole. Siin põimuvad omavahel Loona selge ettekujutus veealusest maailmast ning jõgi üleminekualana elu ja surma vahel, kust surnuid ei pruugigi kunagi tagasi saada. Allavett leitud tuvastamata inimsäilmed maetakse tema teada kaldaliiva, „arvukalt on sääraseid kalmukohti kallastel. Mõnele on helled heinalised vahel terve sületäie karikakraid peale visanud...“ (samas, 438). Loona on juba lapsena veealust maailma püüdnud ette kujutada, joonistades, kuidas nende konfiskeerimishirmus jõepõhja peidetud paadi ümber rohekas vees tiirlevad ahvenad. Ent vahetult enne õnnetust on ta mõelnud hoopis teisiti: „Kui imelikult must on talvine jõevesi! Ta vaatab sulle suurest neljanurgelisest august vaenulikult vastu. Nagu hauapõhi valge lumekatte vahelt“ (samas, 423–424).

Vesise ruumi allutamine

Loona Tuisku püütakse romaanis vägisi vormida teistsuguseks, seda tüdruku, naise ja kunstnikuna, ent ta ei ole ainus, keda kontrollida tahetakse. Osana koloniaalsest mõtteviisist on jõgede kontrollimise mehhanismid tähendanud nende kätkemist ratsionaalsesse, distsiplineerivasse voolusängi, et vältida üleujutusi (Barcz 2025, 13). Siingi tekib otsene paralleel Emajõega seotud linnaruumiliste muutustega. 1926. aastal alustas linnapea Karl Luik linnaarhitekt Arnold Matteuse abiga Emajõe kallaste kindlustamist ja sealse haljastuse kujundamist, samal aastal ehitati ka Vabadussild 1923. aastal põlenud puusilla asemele (põlemist on romaanis mainitud). Romaani teises pooles jälgib peategelane korduvalt Emajõe kaldakindlustuste ehitamist ja kaldapromenaadide rajamist, mis jõeäärset ja sealseid elamistingimusi muutis. See on ruumiline muutus, mille eelset olukorda on kirjanik meenutanud ka mujal, näiteks

1947. aastal noorsoojutustuste kogumikus „Kaks meest ikka kaks meest“ avaldatud palas „25-aastane kala“ tuletab üks tegelastest meelde Emajõe enne selle kallaste kõrgendamist ja kirjeldab, missugune vaheldust pakkuv sündmus oli luhaäärse lastele kevadvete tulek, mis jõe ja veeolendid tuppa kätte tõi (Kibuvits 2017, 117).

„Soomustüdruku“ peategelasel on jõekaldaga toimuvat muutust omaks võtta keerule. Kodule lähemale jõudes on muutused aina teravamalt näha: „Siit algas kodutee raskem osa“ (Kibuvits 1957, 268). Jõe surumine kaldakindlustuste vahele ja kalda puhastustööd ning ümberkujundamine tekitavad peategelasel valuaistingut – osalt kujutas muutus endast kellegi eluruumi kaotust, osalt Loona isikliku ajaloo kustutamist. Lisaks on Loonal kahju ka töötutest ehk nn hädaabitöolistest, keda neil töödel kasutati. Kui mõelda ökotooniliselt, siis koos üleujutustega kaob linnast aastaajaliselt pidevalt nihkuv ühisruum:

Koos vana jõekaldaga kisub see kindralist linnapea²³ maha ka suure tüki Loona lapsepõlvest. Mitte kunagi enam ei roni kassid vanadel pajudel, et õngitseda kõverate käppadega pesakastidest kuld- nokapoegi. Ei loksu kevadine suurvesi ulakalt alumise majakorra aknalaudadeni ega hüple kevadised elujulged konnad trepiastmetel. Ja läbi pikkade rippuvate pajuokste ei vaata Tuiskude tuppa kuu – oksad on juba kõik hunnikus ja neid kannab kokku rase naine ja lõõtsutab, sõrmekondid sinakad... (Kibuvits 1957, 269)

Tunnetuslikult sarnast reaktsiooni muutustele õhkub pallaslaste Hilda Kamdroni ja Agu Peerna Tartu linnaruumi ja Emajõe kujutavatest töödest. Kui Peerna tööd jäädvustasid eelkõige linnaruumi sõjahaavu,²⁴ siis Kamdron on lisaks purustustele, mis sageli puudutavad ka jõega seotud objekte,²⁵ dokumenteerinud ka linna uutmoodi ülesehitust, sh Annelinna ehitust luhale ja Anne kanali kaevetöid, kus on kujutatud rasketehnikat Emajõe kaldaid ja Anne kanalit vormimas. Romaani taastrükiks ümber töötades teadis muidugi Kibuvitski, mis oli vahepealseil aastail Tartu linnapildist

23 Miks on linnapead nimetatud kindraliks, ei oska öelda – Luik oli matemaatikakandidaat ning koolinõunik. Matteus oli küll osalenud Vabadussõjas ning seetõttu saanudki õppida Eesti Vabariigi stipendiaadina arhitektiks, ent kindral ei olnud temagi.

24 Peatselt pärast sõda surnud Peerna tööd Tartu purustustest kujutavad sageli samuti just Emajõe, näiteks pliisijoonistused „Kivisild vaadatuna Söögiturult“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1648434>), „Kivisild ja Tuletõrjehoone Emajõe puiesteelt“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1648403>; mõlemad 1941–1942), „Tuukripraam Kivisilla juures“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1651003>), „Kivisilla varemed ja Vanemuine“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1652905>; kõik 1941–1949) jne. Kõik nimetatud tööd kuuluvad Tartu Linnamuuseumi kunstikokku.

25 Nt Kamdroni „Esimene lumi. 14. oktoober 1941“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1386963>); „Sadam. 1941“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1390854>); „Sadam. 1945“ (<http://www.muis.ee/museaalview/1390858>). Tartu Linnamuuseum.

kadunud, ning siitki võis võrsuda soov kadunud ruumi taasluua, meenutades varasemat elava lodjaliiklusega jõelinna.²⁶

Kamdroni võis olla ka vahetu kokkupuude „Soomustüdruku“ autoriga: mõlemad õppisid Pallasel aastail 1922–1924 (Kamdroni kohta vt Epner 2024). Kummagi aineolukord ei olnud kiita ning naiskunstniku teed kogesid nad okkalisena, mõlemad said ka tunda Nõukogude repressioone. Kindlasti leiab aga ühisjooni Kibuvitsa romaani ja Kamdroni loomingu vahel: mõlemad dokumenteerivad ruumi ja selle muutumist, salvestavad kaduvat või juba kadunud linnaruumi, telgjooneks on jõgi. Tonaalsus ruumi käsitlemisel tundub samuti kohati sarnane: kujutatud on ka ruumi, seejuures selle vesise osa moonutamist ja alistamist, ehkki eri põhjusel, moel või mahus. Kamdroni traumat on Linda Kaljundi (2024, 65) nimetanud ruumiliseks ning valutuikega kogeb muutusi jõekaldal ka Loona Tuisk. Kamdron jäädvustab muuhulgas katastroofi tagajärjel tekkinud elutust või elu puudumist: inimkonfliktis kannatasid ka mitteinimesed ning üks tema kordusmotiive on põlenud puud, eriti paplid, mille võrad on põlenud palmisarnaseks (nt akvarell „Aia tänav 41“, vt Epner 2024, 109). Kibuvitsal on oluliseks sümbolpuuks juuripidi jões kasvav suur paju, kes näib neiu muresid kuulavat kõige paremini – seegi puu jääb ette jõekalda ümberkujundusele. Pajusid on romaanis üldse korduvalt kirjeldatud, „nende pisut hallikat haljust südasuvel, nende härmatise ilu pakase ajal... kuidas nad tillukese täiskuu all helgivad – tüved ja harud karrast, oksad ja oksakesed vanahõbedast, ladva raod kõige uuemast hõbetaadist...“ (Kibuvits 1957, 217).²⁷ Alles kujunevat, konfliktset isiksust on veekogu ja selle veered ning neil kasvav ja elutsev sageli toetanud rohkem kui kaasinimesed.

Võrdluseks „Soomustüdrukule“

Romaani jõekäsitlusele on olemas värvikas järg: Olev Remsu mahukas Supilinnatrilogia „Supilinna poisid“ (2012), „Supilinna surmad“ (2012) ja „Supilinna armastajad I–II“ (mõlemad 2013), mis sarnaselt Kibuvitsa romaaniga balansseerib autobiograafilise olustiku- ja noorteromaani piiril (autor ise defineerib kõiteid mälestus- ja mosaiikromaanidena) ning kus olulist rolli mängib samuti Emajõe ääres kasvamine. Peategelane Kolla (Nikolai) Mjarg (hilisemates osades Mjärg) on nagu autorgi pärit Supilinnast ja tegeleenud sõudespordiga; tema sirgumist lapsest noorukiks nn täismeeste maailma on kujutatud üpriski keerulisena nagu Loonagi kasvamist. Marja tänav Supilinnas, kus Kolla elab, suundub alla Emajõe äärde kohas, kust põiki üle jõe vastaskaldal elas

²⁶ Kamdroni pliiatsijoonistus „Viimane lodi“ (Tartu Linnamuuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/1390874>) on dateeritud 1945. aastaga.

²⁷ Kirjelduse järgi võiks tegemist olla hõbepaju ehk hõberemmelgaga. See liik on hiljemgi olnud väga tartulik: Tartu linnamuuseumi näitusel „Tartu: jõe nägu“ (30. oktoober 2025 – 30. august 2026) on akende fotokollaažidel kujutatud pajumotiivi, kuna 1935. aasta kevadel istutati Emajõe äärde kaks sada hõbepaju.

kunagi Loona Tuisk – Kolla ajal viib sinna ülevedaja paat. Kui 1907. aastal sündinud Loona jõudis täisikka 1920. aastatel, siis Kolla Supilinna-periood teismelisena paigutub 1960. aastatesse.

Remsi ja Kibuvitsa romaane eristab paratamatult tonaalsus, mille põhjuseks on ka eri soost noorte kujutamine. Lisaks vahendab Kolla tähelepanekutega segunev autorihääl retrospektiivselt korruga sõjajärgset nõukogude argielu ning sellesama elu ja selle eesmärkide kujutamist propagandas, sh ka looduse taltsutamist, kanalite ehitamist, inimese ja looduse suhete muutmist inimese kasuks, haakudes külma sõja kontekstiga. Ent jõgi on siiski veel endiselt elav tegeluskeskkond, kus Kolla loovib sõudetrenni tehes „aurikute, jõetrammide Kreuzwald, Koidula ja Narva vahel, purjekate, pisikeste päramootoriga venede, süstade, kanuude ja nooljate akadeemiliste sportpaatide hulgas“ (Remsu 2012b, 354). Supilinnas peetakse, ehkki juba salaja, koduloomi ja -linde, endiselt puudub seal kanalisatsioon ning pesuvesi tuleb jõest. Kibuvits kirjutab sellest, millest vähemalt osa võiks tõlgendada ökosüsteemi teenusena, ja Remsugi kirjeldatud ajal on veel alles mitmeid jõest sõltuvaid töövõtteid, nagu palgiparvetus²⁸ või jää kasutamine toiduainete jahutamiseks ja säilitamiseks. Endiselt tuleb jõgi vähemalt Suplinna pool kevaditi üle kallaste, tekib „Suplinna meri“ (Remsu 2012a, 248); liigveega osatakse ka arvestada, tänavail on hooajaliselt purded ja sõidavad paadid.

Mõndagi on linnas ja jõel siiski teisiti. Sõjas hävis peaaegu pool Tartut ning linn ehitati üles palju industrialiseeritumana, sh salastatud sõjatehase ja sõjaväelennuväljaga Raadil, mis põhjustasid ulatuslikku jõevette jõudnud tööstusreostust. Nõukogude aja lõpuks oli Emajõgi väga reostunud veekogu ja mõnevõrra peegeldub see juba Remsi romaanidest. Pidevalt ringi seikleva uudishimuliku poisina oskab Kolla märgata tossavaid korstnaid (plekitööstus, asfaldivabrik, õlletehas, saapavabrik), suitsust määrdunud lund ning lehka (Remsu 2012a, 42–43). Tähtvere all põleb prügi linna prügmäel ja poisid käivad vaatamas kohta luhal, kuhu kukkus vene sõjalennuk: lennuõnnetus süütas jõkke valgunud kütuse ja purustas Supilinnas aknaid.

Sõjas purustatud sildade asemel liigub ülevedaja paat. Kalapüüki seostatakse nüüd pigem hobi kui toidu hankimise vajadusega ning lisandunud on mootorijõul liiklevad paadid, niisiis kogetakse vett ja jõge teisel kiirusel ja ulatuses. Peegeldub inimese vähenev ja muutuv sõltuvus jõest, suurenev tööstuslik ja sportlik-rekreatiivne kasutamine, seega kasvab inimese tahte pealesurumine veele. Esimestest kosmoselendudest võlutud Kolla mängib erisuguste, sh väga suurte ja ka inimtegevusega seotud mõõtkavadega.²⁹ Poissi huvitab Emajõe ürgoru suurus, kunagine Ürg-Emajõgi, aga

28 Palgiparvetus lõppes muude veoliikide arengu tõttu ametlikult 1962. aastal.

29 Mõõtkavade kohta vt Kuznetski käesolevas erinumbris.

teda paelub mõttena ka suurte kanalite ehitamine ja niiviisi Tartu ühendamine merega. Kolla tegevusruum poisi ja ka sõudesportlasena on mõnevõrra avaram kui Loonal tüdrukuna. Ent tallegi kujutab see osavõtlikku keskkonda – ka tema läheb meeleheites istuma jõe äärde. Kohati võib ehk küsida, kui ehedalt poisilik on mälestusromaanis väljendatud kiindumus jõesse: „Nii kaua, kui Kolla mäletas, oli ta imetlenud ja armastanud seda jõge“ (Remsu 2012a, 64); „vesi on kallim kui maa, vesi on üldse nii kallis, et võta või ümbert kaela kinni“ (samas, 354). Kolla on nagu Loonagi alles väljakujunemise piiril, esitades omaette küsimusi soorollide kohta, ning autor toob mitmel korral esile noore tundliku inimese haavatavuse, tehes seda samuti seostatuna jõe ja veega. Võiks ka öelda, et mõlema peategelase puhul võiks otsida vihjeid jõe kui sõbra, peaaegu et partneri tunnetamise kohta, kellega seotud tegevustega haakub tunnetuslikult intiimsust, aga ka meelelisust, mis ei ole võimalik kellegi teisega. Triloogia järgmistes osades on Kolla vanem, mis suurendab tema tegevuspiire linnas ning kaugemalgi, samuti tekib temalgi eaga kaasnev teatav kaugenemine jõest. Ent veesportlane on ta endiselt.

Selleski teoses tulevad korraks jutuks näkid, kui Supilinna sportujatest tüdrukute isa muretseb:

„Ma kardan, et need litsinahast seelikud korjavad endale basseinist tite. Kes, jeekim, oleks siis nende isa? Parem tehku jões oma kehakultuuri, siis on isa teada, see on konn või kala.“ Kolla oli siis ette kujutanud, kuidas Tiuksman näki sünnitab, algul tuleb välja inimpea ja inimkeha, pärast pikk kalasaba. (Remsu 2012a, 354)

Muret jõeveere aguli tüdrukute võimaliku haavatavuse kohta mingis võõras keskkonnas on selles teoses aga väljendatud üpris jõhkras sõnastuses.

Kokkuvõtteks

Leida Kibuvitsa romaan „Soomustüdruk“ ei ole raamat jõest, vaid jutustab ühe jõe ääres suureks kasvanud tüdruku lugu. Ent jõgi kuulub väga olulisena romaani peategelase ellu ning kokkupuude vee ja veekoguga on tema arengut otseselt mõjutanud. Noorest kunstnikust peategelase mõttemaailma kaudu on veekogule tunnetuslikult antud suurem agentsus kui realistlikus romaanis tavaline, lisaks on sellega seotud rida saatuslikke sündmusi peategelase elus. Jõgi ei jää kaugeltki passiivseks taustaks ja seda ning selle äärset on tähtsustatud enam kui vaid osana ühest kirjanduslikust ruumist. Jõge kui ümbrust võiks tõlgendada kindlasti peategelase ühe olulise kujundajana, isegi enamana, vähemalt sõbrana. Jõega on seotud tööülesanded ja puhkehetked. Loona Tuisk tundub vajavat sidet veekoguga igapäevaselt, tunnetades kunstnikuna kõrgendatud tundlikkusega ka jõe ilu, jälgides ja püüdes vahendada selle aastaringset muutumist. Kaasneb enda tajumine jõega seotuna, mõnikord osaline sellega

samastumine, näiteks peegeldub Loona tunnetes tuttava keskkonna moondamine. Piire vee ja kultuuri vahel ei ole vahendatud jäigalt, vaid neid on pigem tahtlikult ähmastatud – jõgi võib olla oluline kujutusobjekt või loomekeskkonda toetav tagaplaan, aga osaleda justkui ka ise kunstiloomingus. Loona mõtteid on vahendatud mõnigi kord just jõega koos mõtlemisena.

Kas jõeveer on Kibuvitsa kujutuses ökoton nii otseses (kohtuvad eri liigid) kui ka ülekantud tähenduses? Ülekantult kindlasti, toites Loona puhul näiteks tema loovust, mis laseb sündmustel juhtuda, aga ka mõtte, tegutsemis- ja elamisviiside teisenemist – kasvõi väljakujunenud soorollide nihkumisi. Ent romaanis kirjeldatakse ka otsesõnu ja korduvalt jõeäärset looduslikku liigirikkust, esitades seda kahe süsteemi kokkupuutena, üleminekualana, mida korraga või vaheldumisi kasutavad nii inimesed kui ka jõeolendid.

Sellise tunnetuse aluseks on mitmekülgne vahetu lähikontakt: ollakse tegusalt seotud piirkonnaga, mida jõgi vahetult mõjutab, ning vastupidi, igapäevategevustes on ühtaegu oluline nii esteetiline kui ka meeleline kontakt. Sõnastatud ja kirjeldatud on arvukaid jõega seotud inimtegevusi. Peategelane tunneb jõge hästi ja usaldab vett vastavalt oma võimetele. Sellise usalduse raamides saavad võimalikuks veega seotud kompleksed meelelised elamused ja veega ning veekogemuse abil ka kellegi teisega jagatud intiimsus. Pinnale pääseb see, kuidas linnaloodus saab pakkuda tuge niihästi rahustava kui ka esteetilise keskkonnana. Jõe ja veega seotud tegevused lammutavad ühtlasi stereotüüpseid kujutluspilte linnaruumi ülesehitusest ja toimimisest.

Kui võtta Loona Tuisku siiski pooleldi veeolendina, tulevad ühtaegu esile naistegelase tugevus ja haprus, mida võiks edasi analüüsida ka Astrida Neimanise hüdrofeminismist lähtudes. Autor on valinud taotluslikult „vesise“ keele, mis võrdluste ja osutuste kaudu vahendab paralleelselt tegelase loole ka vee ja veekogu ning veekontaktide lugu. Naisolevuse ja vee(kogu) võimalikele lähedastele suhetele viitab juba romaani pealkiri, edasi on seotust ja seoseid pidevalt edasi arendatud.

Esile kerkivad võimalikud vee ja inimtegevusega seotud probleemid, ka vägivald jõe vastu selle kanaldamisel parema haldamise eesmärgil. Konkreetselt reostuse temaatikaga seob Emajõe hilisem kirjandus: Olev Remsu romaanitrioloogia. Võrdluses Remsuga puudub Kibuvitsal peaaegu täielikult tehnika filter (vrd Ave Metsa artikliga käesolevas erinumbris), mis ühtlasi toob endaga kaasa mõõtkavade muutumisi (distantants, kiirus) ning väheneva ja moonduva kontakti veega.

Mõlemad romaanid võiksid kuuluda nende sinipoeetiliste tekstide hulka, mis John Ryani sõnul kirjeldavad jõge kohavaimuna, pakuvad jõgede väärtuse uuestimõtestamist ja ümbermõtestamist, inimese ja vee omavaheliste keerukate suhete sõnastamist, jutustamiskeskme nihkumisi, sealtkaudu ka jõgedega seotud probleemistike üle arutamist – kasvõi ses mõttes, kuidas tekitada juurde jõega seotud vahetuid ja süvenemist

nõudvaid kontakte, millest võiks lähtuda ka jõe ja üldse vee kõrgemalt hindamine. Kibuvitsa romaan tõuseb eesti kirjanduses esile kui teos, milles läbivalt jutustatakse ka veekogu lugu, kasutades sealjuures rohkesti värvikat „veelist“ sõnavara.

Artikli valmimist on osaliselt toetanud projekt UTK 2026/1-2/1.2, „Friedebert Tuglase kogud tänapäeva kirjandusteaduse kontekstis“. Tänan retsensente oluliste sisuliste märkuste eest.

Allikad

- Annus, Epp, Luule Epner, Ants Järv, Sirje Olesk, Ele Süvalep ja Mart Velsker. 2001. *Eesti kirjanduslugu*. Tallinn: Koolibri.
- Barcz, Anna. 2025. „What the River Hide When They Flood: Aquagnosis as a Gateway in European Modernity.“ – *Transpositiones* 4 (2): 11–28. <https://doi.org/10.14220/trns.2025.4.2.11>.
- Bezan, Sarah ja Astrida Neimanis. 2022. „Hydrofeminism on the Coastline: An Interview with Astrida Neimanis.“ – *Anthropocenes – Human, Inhuman, Posthuman* 3 (1). <https://doi.org/10.16997/ahip.1363>.
- Bozalek, Vivienne, Tamara Shefer ja Nike Romano. 2024. „Wild Sea Swimming as a Slow Intimacy: Towards Reconfiguring Scholarship.“ – *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics* 8 (1): 12. <https://doi.org/10.20897/femenc/14223>.
- Chen, Cecilia, Janine MacLeod ja Astrida Neimanis. 2013. „Introduction: Toward a Hydrological Turn?“ – *Thinking with Water*, toimetanud Cecilia Chen, Janine MacLeod ja Astrida Neimanis, 3–22. Montreal: McGill-Queen's University Press. <https://doi.org/10.1515/9780773589339-004>.
- Epner, Eero. 2024. „Mis juhtus Hilda Kamdroniga?“ – *Hilda Kamdron*, koostanud Eero Epner, 15–59. [Tallinn: Eero Epner.]
- Ingold, Tim. 1993. „The Temporality of the Landscape.“ – *World Archaeology* 25 (2): 152–174.
- Jarosz, Ewelina. 2025. „Loving the Brine Shrimp: Exploring Queer Feminist Blue Posthumanities to Reimagine the ‘America’s Dead Sea.’“ – *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 38 (1) s.p. <https://doi.org/10.1007/s10806-024-09934-0>.
- Jones, Philip. 2022. „Where Landedness Ends: Gender, Power and Belonging in the Watery Poetry of Wendy Mulford, Frances Presley and Carol Watts.“ – *Green Letters* 26 (2): 131–144. <https://doi.org/10.1080/14688417.2022.2049347>
- Jõemägi, Ulrika. 2020. „Uus trükis: Ainulaadne sôsarkond. Õed Kristine, Lydia ja Natalie Mei.“ – *Kumu blogi*. <https://kumublogi.ekm.ee/2020/05/08/uus-trukis-ainulaadne-sosarkond-oed-kristine-lydia-ja-natalie-mei/>.
- Kaaristo, Maarja, Dominic Medway, Steven Rhoden, Jamie Burton ja Helen Bruce. 2024. „Towards Liminal Balance: Unpacking the UK’s Urban Canal Space.“ – *Transactions of the Institute of British Geographers*, nr 50, e12667. <https://doi.org/10.1111/tran.12667>.
- Kaljundi, Linda. 2024. „Hilda Kamdron ja naise nägu sõda.“ – *Hilda Kamdron*, koostanud Eero Epner, 61–73. [Tallinn: Eero Epner.]
- Karjalainen, Pauli Tapani. 2003. „On Geobiography.“ – *Koht ja paik. Place and Location*. III. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics. Proceedings of the Estonian Academy of Arts 14, toimetanud Virve Sarapik ja Kadri Tüür, 87–93. Tallinn: Estonian Academy of Arts.

- Kibuvits, Leida. 1936. *Kass arvab, et...* Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv.
- . 1932. *Soomustüdruk*. Tartu: Loodus.
- . 1957. *Soomustüdruk*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- . 2017. *Kirev. Saatus ja looming*. Toimetanud Sirje Endre. Tallinn: SE&JS.
- Kuznetski (Tofantšuk), Julia ja Stacy Alaimo. 2019. „Keha on lahinguväli.“ – *Sirp*, 22. märts.
- Leppik, Lea. 2013. „Jaama pudrett, ehk miks Tartu sai veevärgi nii hilja.“ – *Teadusinnovatsiooni tee praktikasse. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* XLI, 181–202. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum.
- Lindsalu, Elo. 2009. „Kes oli paradiisi perenaine? Naiskunstniku problemaatikast Leida Kibuvitsa romaanis „Paradiisi pärisperenaine““ – *Looming* 7: 973–982.
- Ling, Kaisa. 2025. „Mudlumi roosid.“ – *Müürileht*, nr 152, 9. juuni.
- Liivik, Olev. 2009. „The Persecution of Jews in Estonia in the Late 1940s and Early 1950s.“ – *Estonia since 1944: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, toimetanud Toomas Hiio, Meelis Maripuu ja Indrek Paavle, 405–414. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus.
- Lotman, Juri. 1999. *Semiosfäärist*. Tõlkinud Kajar Pruul. Tallinn: Vagabund.
- Magnus, Riin. 2023. „Taimepimedus ehk see roheline mass seal servas.“ – *Müürileht*, nr 131, 7. juuli.
- Mentz, Steve. 2023. *An Introduction to the Blue Humanities*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003166665>.
- Neimanis, Astrida. 2012. „Hydrofeminism.“ – *Undutiful Daughters: New Directions in Feminist Thought and Practice*, toimetanud Henriette Gunkel, Chrysanthi Nigianni ja Fanny Söderbäck, 85–99. New York: Palgrave Macmillan.
- . 2018. „Interview by Richard Bright. 'Bodies of Water'“ – *Interalia Magazine*, september. <https://www.interaliomag.org/interviews/astrida-neimanis/>. Vaadatud: 14.01.2026.
- Plath, Ulrike, Elle-Mari Talivee, Kadri Tüür ja Aet Annist. 2022. „Loodusmõttest aktivismini: Saateks keskkondluse erinumbri.“ – *Methis Studia humaniora Estonica*, nr 30. *Keskkondluse erinumber*, toimetanud Ulrike Plath, Elle-Mari Talivee ja Kadri Tüür, 5–26. <https://doi.org/10.7592/methis.v24i30.22100>.
- Remsu, Olev. 2012a. *Supilinna poisid*. Tallinn: Tänapäev.
- . 2012b. *Supilinna surmad*. Tallinn: Tänapäev.
- . 2013. *Supilinna armastajad*. I. ja II. Tallinn: Tänapäev.
- Ryan, John Charles. 2022. „Hydropoetics: The Rewor(l)ding of Rivers.“ – *River Research and Applications* 38 (3). *Special Issue: Voicing Rivers*. <https://doi.org/10.1002/rra.3844>.
- Soovik, Ene-Reet. 2025a. „Transforming Literary Landscapes of an Emerging Nation: Wetlands in the Young Estonia Albums.“ – *Letonica*, nr 60, 144–166. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2025.0060.08>.
- . 2025b. Keskkonnateemad ei pea alati tõsised olema. – *Müürileht*, nr 155, 10. oktoober.
- Stahl, Kai. 2011. „Kultuuriruum ja Natalie Mei prostitutsiooniteemalised joonistused.“ – *Kunstiteaduslikke Uurimusi / Studies on Art and Architecture* 20 (1–2): 135–158.
- Talivee, Elle-Mari. 2012. „Linn kirjanduses. Kohtumine Supilinnaga.“ – *Acta Architecturae Naturalis* 2: 163–176.

Talviste, Eret. 2021. „Eestlus, naiste roll ja elu kui selline. Leida Kibuvitsa romaanist „Rahusõit““ – *Looming* 6: 804–814.

———. 2022. „Thoughts on Peace during a Train Ride: Rethinking Patriotism with Virginia Woolf and Leida Kibuvits.“ – *Virginia Woolf Miscellany*, nr 99, 18–20.

———. 2023. „Mõeldes rahust rongisõidu ajal ehk kui Leida Kibuvits ja Virginia Woolf oleksid kohtunud.“ – *Keel ja Kirjandus* 66 (8–9): 933–952. <https://doi.org/10.54013/kk788a10>.

Turner, Victor W. (1964) 1970. „Betwixt and Between: The Liminal Period in *Rites de Passage*.“ – *The Forest Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*, 93–111. Ithaca, London: Cornell University Press.

Tüür, Kadri. 2024. „Trawling for Atlantic Herring in Estonian Literature.“ – *Baltic Human-Animal Histories. Relations, Trading, and Representations. Studies in Literature, Culture, and the Environment / Studien zu Literatur, Kultur und Umwelt* 12, toimetanud Linda Kaljundi, Anu Mänd, Ulrike Plath ja Kadri Tüür, 217–249. Berlin: Peter Lang.

Tüür, Kadri ja Lauri Õunapuu. 2023. „Atlandi ookeani varjatud allhoovused.“ – *Keel ja Kirjandus* 66 (7): 678–702. <https://doi.org/10.54013/kk787a2>.

Vaino, Maarja. 2012. „Rist ja rõõm. Lisandusi Leida Kibuvitsa eluloole.“ – *Keel ja Kirjandus* 55 (10): 755–767. <https://doi.org/10.54013/kk659a3>.

———. 2017. „Saateks.“ – Leida Kibuvits, *Kirev. Saatus ja looming*, koostanud ja toimetanud Sirje Endre, 9–42. Tallinn: SE&JS.

Virro, Keiu. 2020. „Kristiina Ehin nõuab linnurahu ja köidab luuletustes ühte ärevushäiretes kodumaa.“ – *Päevaleht*, 28. mai.

Elle-Mari Talivee – PhD, on pikalt töötanud vanemteadurina Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse (nüüd Underi ja Tuglase Kirjandusinstituut) muuseumis, samuti kirjandusnõustajana Eesti Kirjanduse Teabekeskuses. Uurimisteedadena köidavad teda kirjanduslikud linnauuringud, sini- ja üldse keskkonnahumanitaaria ning keskkonnateadlikkuse kujundamise võimalused kirjanduses.

E-post: [elle.mari.talivee\[at\]gmail.com](mailto:elle.mari.talivee[at]gmail.com)

A Woman's Riverine Relations in Leida Kibuvits's Novel *Armoured Girl*

Elle-Mari Talivee

Keywords: hydro-poetics, ecotone, human–river relations, literary urban studies, hydrofeminism, river literature

The year 1932 saw the publication of *Armoured Girl*, the first novel of Leida Kibuvits, one of the most prolific and interesting Estonian woman authors in the 1930s. In an expanded and reworked form, the novel was re-issued in 1957. *Armoured Girl* explores the roles of water and the Emajõgi River, as well as their connections with people, in the city of Tartu at the beginning of the 20th century. On the one hand the Emajõgi River is described as being part and parcel of the protagonists's daily life as its natural component, yet on the other hand it is made considerably larger than a part of urban space is usually allowed to be. The main character Loona Tuisk grows up in a riverside slum that is continuously being affected by the river to a lesser or greater extent. *Armoured Girl* is a Bildungsroman that depicts the evolving of a young woman starting from birth until she reaches her mid-twenties and has direct biographical correspondences with the author's life. The article also provides a brief comparison of the novel with the relations between the river and a young boy depicted in an autobiographical trilogy by Olev Remsu that is set in the run-down Supilinn neighbourhood approximately half a century later.

Kibuvits's protagonist is engaged in artistic creativity, she studies at art school, and the novel is characterised by a distinct visually loaded language that partly appears in authorial speech and partly in character speech. As an artist, Loona Tuisk has a heightened awareness of the beauty of the river, she observes it changing throughout the year and attempts to mediate its various facets. To emphasise this quality, a selection of artworks depicting the Emajõgi, some of whose authors also were in touch with the writer, is mentioned in the article. *Armoured Girl* is also characterised by imagery tightly linked with water: throughout Kibuvits's novel playful usage of water-related concepts and metaphors can be found, starting from the main character's surname Tuisk, meaning 'blizzard' and thus denoting a powerful and insubordinate phenomenon connected with a state of water. In Estonian, the title is polysemous, as it can also mean 'a girl with scales'.

As a theoretical framework, the article mostly draws on the ideas of the cultural theoretician and phenomenologist Astrida Neimanis and the proponent of environmental humanities John Ryan. Neimanis has depicted the coastline as a specific type of membrane and borrowed the concept of 'ecoton' from ecology, that, for her, is the embodiment of an especially fertile and creative territory that is constantly changing and transforming itself. Living by the river has a direct influence on Loona who is shaped and inspired by its multispecies environment. To study the creative agency of bodies of water, Ryan suggested the concept of 'hydro-poetics', a kind of river-centred thinking that blurs the boundaries between humans on the fast land and the wet non-human environment, interprets the river as a local being and looks for possible interminglings, contacts and elements in common that would help humans to think with the water. Loona feels a connection to the river and occasionally partly identifies with it: for instance, disruptive changes of its environment are reflected in her feelings. In the novel, several attempts are made forcibly to shape Loona Tuisk as a girl, a woman and an artist, yet she is not the only one to be submitted to control – also the river is being transformed into a canal. The bounda-

Summary

ries between water and culture are not represented as rigid in the novel; rather, they have been deliberately blurred. On many occasions Loona's thoughts are forwarded as if she were thinking together with the river. This sense is based on a many-faceted unmediated close contact: there are active ties with the neighbourhood immediately affected by the river, and *vice versa*, both aesthetic and sensory contacts with it are important in daily activities. In addition, the novel depicts various sensory experiences connected with water as such.

There are no earlier treatments of the novel as a work revealing environmental relationships and it did not used to be seen as a text that might be of interest to the blue humanities. Kibuvits's novel holds a salient place in Estonian literature as it has in its focus the telling of the tale of a body of water, while using and reviving relevant vocabulary.

Elle-Mari Talivee (PhD) has been a long-time senior researcher at Under and Tuglas Literature Centre (now Under and Tuglas Literature Institute); she is also active as literary adviser at the Estonian Literature Centre. In her research, she is interested in literary urban studies, blue humanities and environmental humanities in a broader sense and literature's possibilities of influencing environmental awareness.

E-mail: [elle.mari.talivee\[at\]gmail.com](mailto:elle.mari.talivee[at]gmail.com)